

Maailmankaupat ja mahdollisuudet: kansalaistoiminnan resurssit laajasti ymmärretyn mahdollisuusrakenteen muuttuessa

Teppo Eskelinen

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Artikkelissa tulkiten maailmankauppoja (aikaisemmin kehityskaupat) kansalaistoimintaa mahdollistavien ulkoisten tekijöiden näkökulmasta. Erityishuomio on ympäröivien instituutioiden ja kansalaistoiminnan kulttuurin muutoksessa, ja näiden muutosten vaikutuksessa maailmankauppojen toimintaedellytyksiin. Tutkimusta varten olen haastatellut maailmankauppayhdistysten aktiivitoimijoita ympäri Suomen tilanteessa, jossa maailmankauppatoiminta perinteisessä muodossaan on hiipunut, mutta monien yhdistysten toiminta jatkuu. Laadullisessa analyysissä nojaan haastateltavien ajatuksiin maailmankauppojen perinteisten kivijalkamyymälöiden lakkauttamiseen johtaneista syistä. Tulkiten aineistoa mahdollisuusrakenteen käsitteen kautta. Maailmankauppojen mahdollisuusrakenne on koostunut monenlaisia resursseja tarjoavasta ”kehityskaaliikkeen ekosysteemistä”, sekä kohdennetuista ja kohdentamattomista julkisista tuista. Artikkelin johtopäätöksenä totean tämän mahdollisuusrakenteen muutosten vaikuttaneen keskeisesti maailmankauppojen perinteisen toiminnan loppumiseen, huolimatta yhdistysten periaatteesta itsenäisestä roolista, usein hyvinkin pienten ja tarkoitamattomien muutosten kautta. Empiiristen havaintojen lisäksi artikkeli kontribuoi mahdollisuusrakenteen analyysin kehittelyyn ja nyansoimiseen sekä talousmuotoisen kansalaistoiminnan tulevaisuuden valintojen hahmotteluun.

ASIASANAT: kansalaistoiminta, kehityskaaliike, mahdollisuusrakenne, reilu kauppa, solidaarisuus

Johdanto

Kansalaistoimintaa ja sen muutoksia on tutkittu sosiologiassa paljon. Usein analyysin kohteena on ollut kansalaistoiminnan merkitys, esimerkiksi demokratian toiminnalle (Blee 2012), eriarvoisuudelle (Levin-Waldman 2013) tai sosiaalisen pääoman rakentumiselle (Kapucu 2011; Kaunismaa

2000; VanHoose & Savini 2017). Tässä artikkelissa avaan kansalaistoiminnan ja muun yhteiskunnan suhteeseen toisenlaista näkökulmaa, jonka keskiössä ovat kansalaistoiminnan mahdollistavat rakenteet. Tapaustutkimuksen kohteena ovat maailmankaupat, jotka edustavat kansalaistoiminnan ja taloudellisen toiminnan hybridiä.

Maailmankauppaliike solidaarisuustoiminnan muotona perustuu globaalin etelän pientuottajien valmistamien tuotteiden tuomiseen globaaliin pohjoiseen ja myyntiin maailmankauppayhdistysten ylläpitämässä kaupoissa. Toiminta-ajatukseen kuuluu myös kauppojen käyttäminen kanavina maailmantalouden epäoikeudenmukaisista rakenteista tiedottamiseen. Maailmankauppojen myymälät kuitenkin katosivat katukuvasta 2010-luvun aikana. Tämä on ohitettu julkisuudessa vähällä huomiolla, tai tulkittu toiminnan hiipumista ainoastaan taloudellisin käsittein (toiminta on muuttunut kannattamattomaksi). Maailmankauppojen hiipumista on kuitenkin syytä tutkia myös kansalaistoiminnan ehtojen näkökulmasta. Toisin sanoen, miten kehitysmaaliikkeen tyylinmuutos, muutokset yleisemmässä vapaaehtoisuuden kulttuurissa sekä valtiovallan orientaation muutokset suhteessa kansalaistointaan ovat vaikuttaneet maailmankauppojen toimintaedellytyksiin? Ja toisaalta, mitä maailmankauppojen tapaus kertoo kansalaistoiminnan ehdoista yleisemmin?

Tulkitsen tässä artikkelissa näitä kysymyksiä laajasti ymmärretyn mahdollisuusrakenteen kehikossa. Tutkin maailmankauppojen hyödyntämien mahdollisuusrakenteiden muutosta ja tämän muutoksen vaikutusta maailmankauppayhdistysten kykyyn mobilisoida erilaisia resursseja toimintaansa. Mahdollisuusrakenteen analyysi auttaa näkemään, miten periaatteessa itsenäiset kansalaistointijat nojaavat monenlaisiin mahdollistaviin tekijöihin, ja miten näiden tekijöiden katoaminen vaikuttaa toimintaedellytyksiin. Käsitteellistä maailmankauppojen mahdollisuusrakennetta erityisesti ”kehitysmaaliikkeen ekosysteemin” käsitteellä. Tarkoitin tällä laajempaa liikettä, joka kannustaa osallisiaan ja ulkopuolisiaan toimintaan, jonka toimijat hyödyttävät toisiaan, ja joka oppii tuottamaan itselleen ja yksittäisille toimijoilleen erilaisia resursseja. Tämän lisäksi mahdollisuusrakenteeseen kuu-

luu myös erilaisia julkisia resursseja sekä kansalaistoiminnan kulttuurin kaltaisia abstraktimpia tekijöitä.

Maailmankaupat edustavat sekä talousmuotoista kansalaistointia että perinteistä kehitysmaaliikettä, ja tapauksena kertovat myös näiden laajempien ilmiöiden muutoksesta. Maailmankauppojen esimerkki avaa myös näkymiä solidaarisuustoiminnan ja kaupallisen toiminnan rajapintoihin. Solidaarisuuden kaupallistuesssa ja vastuullisuuden ehtojen kiristyessä on tärkeää ymmärtää, millainen vapaaehtoisen kansalaistointiminnan potentiaalinen tila talousmuotoisen kansalaistointiminnan kentällä on. Artikkelin analyysi antaa paitsi tietoa maailmankaupoista yksittäisenä tapauksena, myös kansalaistointiminnan ja mahdollisuusrakenteen suhteista sekä mahdollisuusrakenteen liiikahdusten vaikutuksista kansalaistointijoihin. Tutkimus osallistuu näin keskusteluun yhteiskunnallisten liiikkeiden mahdollistavasta dynamiikasta.

Maailmankaupat Suomessa: talous ja kansalaistointia

Suomen maailmankauppaliike sai alkunsa 1970-luvun loppupuolella, ja parhaimmillaan kauppiaa oli ainakin 40 (Korhonen 2003). Maailmankaupat tilaavat ja myyvät globaalin etelän tyyppillisesti osuuskunniksi organisoituneiden pientuottajien tuotteita. Ne kytkeytyivät tavoitteiltaan ja identifikaatioltaan laajempaan kehitysmaaliikeseen, mikä oli merkittävä kansalaistointiminnan muoto erityisesti 1970-luvulta alkaen (Hakkarainen, Toikka & Wallgren 2003). Maailmankauppojen myymälät olivat katukuvassa näkyviä ja tunnistettuja, ja monessa kaupungissa ainoa näkyvä ”vaihtoehtoinen” tila (Helva 1995).

2010-luvun aikana maailmankauppojen perinteinen kivijalkamyymälöihin perustuva toiminta on kuitenkin loppunut käytännössä kokonaan,

olkoonkin että monet maailmankauppayhdistykset toimivat edelleen, harjoittaen esimerkiksi pop-up- ja tapahtumamyyntiä. Kivijalkakaupat joutuivat sulkemaan ympäri maata lyhyen ajan sisällä, huolimatta siitä, että maailmankauppayhdistykset ovat hyvinkin itsenäisiä. Yhden tähän tutkimukseen haastatellun sanoin: ”Täällä viitisen vuotta sitten kauppa loppui, enkä tiedä miten se tapahtui kaikkialla, kun ajattelin että me oltiin aika yksilö.”

Tilannetta voidaan selittää eri näkökulmista. Yksi näkökulma on kaupallinen ulottuvuus: kaupan rakenne painottuu yhä voimakkaammin suuryksiköihin, mikä yhdessä verkkokaupan yleistymisen kanssa on merkinnyt vaikeuksia kaikille kivijalkamyymälöille (Ebbeng 2016). Maailmankaupoissa ei kuitenkaan ole kyse kaupallisesta liiketoiminnasta vaan aatteellisista yhdistyksistä, joiden toiminta riippuu aktiivisista vapaaehtoisista. Maailmankauppayhdistyksillä on ollut kaupan pitämisen ohella myös esimerkiksi kulttuuri- ja tiedotustoimintaa. Myynnin maksimointi ei myöskään ole ollut toiminnan onnistumisen ainoa kriteeri – olkoonkin, että liikkeen alkuaikojen jälkeen on liikuttu kohti kaupallisempaa ajattelutapaa (Laine & Laine 2009). Osa maailmankaupoista on myös toiminut osana kehitysmaayhdistystä, jolla on voinut olla esimerkiksi kehitysyhteistyöhankkeita.

Maailmankauppoja ei ole Suomessa juuri tutkittu. Aiheesta tehty tutkimus koostuu yksittäisestä artikkelista (Laine & Laine 2009), minkä lisäksi maailmankaupoista on tehty useita pro gradu -töitä (Helva 1995; Laukkarinen 2004; Markuksela 2011; Poikolainen 1997; Suominen 2000). Tämän artikkelin aineiston pohjalta on myös julkaistu vaihtoehtoiseen kuluttajuuteen keskittynyt artikkeli *Poliittinen talous* -lehdessä (Eskelinen 2022), ja aineistoa on lisäksi hyödynnetty kansalaistoiminnan tiloja käsitelleessä artikkelissa (Eskelinen & Ryyänen 2021). Viimeisimmät

julkaisut maailmankauppaliikkeestä ovat vuosikymmenen takaa, eikä liikettä ole myymälöiden laajan lakkauttamisen jälkeen analysoitu. Kuitenkin nimenomaan taaksepäin katsominen auttaa ymmärtämään toiminnan ulkoisia ehtoja. Toimintamuodon hiipumisen jälkeen voidaan tunnistaa toiminnan ehdoista sellaisia tekijöitä, jotka eivät välttämättä ole hyvinä aikoina olleet niin näkyviä. Kansainvälisessä kirjallisuudessa keskustelu on taas keskittynyt erityisesti reilun kaupan ammattimaistumiseen (esim. Gendron, Bisallon & Rance 2009; Low & Davenport 2006). Näkökulma on tärkeä, mutta ei tavoita kokonaisuudessaan kysymystä talouden ja solidaarisuuden hybridien mahdollisuuksista ja kansalaistoiminnan roolista.

Kansalaistoiminnan resurssit ja ekosysteemit

Kun liikettä tutkitaan taaksepäin katsoen, tarvitaan teoreettisia välineitä liikkeen vahvistumisen ja heikentymisen dynamiikan pohtimiseen. Tyypillisesti puhutaan ”liikeaalloista” (joskus myös ”protestijaksot”, esim. Tarrow 1998, 142). Tällöin ajatus on tutkia kansalaistoiminnan syklistyyttä. Intensiivisinä aikoina kansalaisliike vahvistaa itseään, imien mukaansa uusia toimijoita pelkällä näkyvyydellään, kun taas niin sanotussa latenssvaiheessa kansalaistoiminta kytee piilossa, ja voi olla vain muutamien keskeisten henkilöiden varassa (Lindholm 2004, 56-57). Liikeaaltojen analyysin tarkoitus on tunnistaa tekijöitä, jotka laukaisevat uuden liikeaallon, tai saavat liikeaallon hiipumaan. Liikeaaltojen teoria auttaa liikkeen vahvistumisen ja heikkenemisen dynamiikan ymmärtämisessä, mutta sen avulla on vaikeampi kuvata liikkeen kykyä hyödyntää itsensä ulkopuolisia resursseja ja riippuvuutta näistä resursseista. Edes yksittäisten toimijoiden aktiivisuus ei riitä pitämään liikettä hengissä latenssvaiheen yli, jos joitakin vaikeasti korvattavia tai palautettavia avainresursseja menetetään.

Tarvitaankin teoriaa sen jäsentämiseksi, miten ympäröivät puitteet ja rakenteet mahdollistavat kansalaistoimintaa. *Resurssien mobilisoinnin teoriassa* analysoidaan kansalaistoimijoiden mahdollisuuksia hyödyntää erilaisia taloudellisia ja sosiaalisia resursseja. Resursseiksi lasketaan rahan lisäksi esimerkiksi toimintaa helpottavat instituutiot ja motivoituneiden vapaaehtoisten olemassaolo (Edwards & McCarthy 2007, 117). Analyysissa kiinnitetään huomiota erityisesti organisaation perustaan sekä liikkeen ja muiden toimijoiden välisiin yhteyksiin ja tukeen (McAdam, Tarrow & Tilly 2001, 15). Perinteisempiä resurssien mobilisoinnin muotoja ovat esimerkiksi vapaammin organisoituneiden liikkeiden kyky hyödyntää ay-liikkeen kaltaisten vakiintuneiden liikkeiden fasilitetteja, mitä on nähty eri maissa (esim. Eskelinen 2015, 141-142). Yhteiskunnalliset liikkeet pyrkivät myös tuottamaan ja vakiinnuttamaan rakenteita tuekseen, ja joskus ne pystyvät hyödyntämään aivan toisiin tarpeisiin luotuja rakenteita. Liiketutkimuksessa voidaan kiinnittää myös laajemmin huomiota mahdollistaviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, jolloin tyypillisesti puhutaan *poliittisesta mahdollisuusrakenteesta* (Koopmans 1999; Tarrow 1998, 76-81), tai myös kulttuuriseen ympäristöön sisältäen diskursiivisen kehystämisen tilat osana mahdollisuusrakennetta (McCammon 2013).

Kansalaisyhteiskunta ei ole poliittisesta järjestelmästä erillinen ja irrallinen toiminnan kenttä (della Porta 2013), vaan kansalaistoimijat vaikuttavat poliittiseen järjestelmään, neuvottelevat sen kanssa ja hyötyvät siitä. Siksi on tärkeää ymmärtää yhteiskunnallisten liikkeiden ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutusta. Lisäksi Suomessa kansalaistoiminnalla on kansainvälisessä katsannossa erityisen läheinen suhde valtioon (Alapuro 2005; Lichterman & Eliasoph 2014). Monenlaiset kansalaistoimijat saavat valtion suoraa tukea, mutta myös hyötyvät valtion monista toiminnoista epäsuorasti. Kansalaisjärjestöjen asema voi olla

hyvinkin virallinen, lähes puolivaltioellinen. Perinteinen resurssien mobilisoinnin teoria ei kuitenkaan ole virittäytynyt pohjoismaiden hyvinvointivaltion olosuhteisiin. Siksi mahdollisuusrakenne on syytä ymmärtää laajassa mielessä, tarkoittaen paitsi poliittista ilmapiiriä, myös monenlaisia järjestelmän puitteissa saatavilla olevia resursseja.

Kehityskaaliike, ja maailmankauppaliike osana sitä, on myös pystynyt hyötymään otollisista yhteiskunnallisista olosuhteista resurssien mobilisoinnin teorian ja mahdollisuusrakenteen käsitteen tarkoittamassa merkityksessä. Erityistä siinä on ollut suomalaisenkin kansalaistoiminnan mittapuulla voimakas kytkeytyminen julkiseen politiikkaan: kehityskaaliikkeen toiminta ja vaatimukset ovat sidoksissa valtiolliseen kehitysyhteistyöhön. Liike on kyennyt myös luomaan ympärilleen omia instituutioita ja vakiinnuttamaan käyttöönsä joitakin julkisia resursseja. Kuvaan tätä kokonaisuutta kehityskaaliikkeen ekosysteemin metaforalla. Metafora viittaa siihen, että järjestelmän sisällä toimijat voivat hyödyntää toisiaan ja luoda itselleen toimintaa tukevia rakenteita, sekä oppia hyödyntämään ulkopuolisia resursseja. Käsitteen avulla voidaan kysyä, miten maailmankaupat toimivat osana liikkeen kokonaisuutta, minkälaisia maailmankauppojen kannalta relevantteja osia tuossa liikkeen kokonaisuudessa on, ja minkälaisia resursseja liikkeen sisä- ja ulkopuolelta ne pystyvät hyödyntämään.

Aineisto ja metodi

Tutkimusta varten haastattelin 14 maailmankauppojen aktiivia, jotka edustavat tai ovat edustaneet yhteensä 11 eri yhdistystä. Kaikki haastatellut aktiivit ovat yhdistystensä keskeisiä toimijoita, esimerkiksi hyvin pitkäaikaisia aktiiveja tai puheenjohtajia, joiden voi katsoa tuntevan erittäin hyvin sekä toiminnan monia puolia että toiminnan ja sen olosuhteiden muutosta. Heillä on ollut organisoituvastuu yhdistysten toiminnasta, ja heitä

voi siksi pitää etuoikeutettuina tietolähteinä, mitä tulee yhdistystoimintaan ja vapaaehtoisten motivaatioon ja rekrytointiin. Löysin haastateltavat pääsääntöisesti yhdistyksen kautta. He joko toimivat tai ovat toimineet niiden yhteyshenkilöinä. Joissain tapauksissa sain apua haastateltavien löytämiseen myös toisilta haastateltavilta ja katojärjestöiltä.

Lisäksi kartutin taustaymmärrystäni perehtymällä Maailmankauppojen toimintaan media-aineiston kautta, johon kuului Maailmankauppojen liiton julkaisemia Maailmankauppalehtiä (6 viimeistä vuosikertaa 2011-2016), sekä satunnaisempia Maailmankauppoja käsitteleviä mediatekstejä. Haastattelin myös Reilun kaupan ja Eettisen kaupan puolesta ry:n toimijoita, tukemaan ymmärrystä reilun kaupan aktivismin yleisemmistä muutoksista ja haasteista. Kyse on siis myös aineiston triangulaatiosta: pyrkimyksistä kattavan ymmärryksen luomiseen yhdistelemällä tarvittaessa laajastikin eri menetelmiä ja aineistoja (Howe 2012).

Viimeiset kolme haastattelua tein niin sanotun iteraatiokierroksen ajatuksella. Iteraatio on tulevaisuudentutkimuksesta lainattu käsite (esim. Linturi, Linturi & Rubin 2013). Iteraatiokierros tarkoittaa, että kun haastatteluaineistoa on kertynyt paljon, haastateltaville voidaan esittää alustavia havaintoja ja yleisempiä teemoja ja pyytää näihin kommentteja ja reflektiota. Iteraatiokierroksen haastateltavat olivat Reilun kaupan edustaja, Maailmankauppojen liiton edustaja, sekä yksi pitkän linjan maailmankauppatoimija, jolla on näkemystä aiheeseen myös tutkijana. Näissä haastatteluissa liikuin ”luovan haastattelun” (Douglas 1985) tyylillä, tarkoittaen ajatusten jakamista tutkittavien kanssa.

Tein haastattelut pääosin tavanomaisina haastatteluina, mutta koronaviruspandemiasta johdettujen kolme haastattelua oli järjestettävä Zoom-

videoyhteydellä ja yksi sähköpostilla. Tausta- ja iteraatiohaastattelut olivat noin 1,5 tunnin mittaisia ja varsinaiset teemahaastattelut 1,5-2,5 tunnin mittaisia. Haastattelut olivat luonteeltaan varsin vapaamuotoisia, ja niiden voi sanoa sijoittuvan puolistrukturoidun ja strukturoimattoman haastattelun välimaastoon (esim. Brinkmann 2020). Monet haastateltavat muistelivat kauppoja mielellään ja tarjosivat paljon myös omia tulkintojaan ja puheenaiheitaan, joille mielelläni jätin tilaa. Tällaisen haastattelun voi ymmärtää ”yhteisesti rakennettuna tarinana” (Holstein & Gubrium 1995). Haastattelun pohjana oli kuitenkin lista teemoista, joiden käsittelyn varmistin jokaisessa haastattelussa.

Haastatteluista kertyi yhteensä noin 24 tuntia ääninauhaa, ja ne kaikki litteroitiin ja anonymisoitiin. Jaoin aineiston useampaan kokonaisuuteen. Tätä artikkelia varten olen erotellut teemat, jotka liittyvät aktivismin resursseihin ja kansalaistoininnan muutokseen: samaa aineistoa olen hyödyntänyt myös muissa artikkeleissa. Analysoin aineistoa temaattisen ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin (Guest, MacQueen & Namey 2012; Tuomi & Sarajarvi 2002, 105-116). Tavoitteena oli etsiä aineistosta toistuvia teemoja, joiden kautta yksittäisten ihmisten antamat merkityksenannot näyttäytyvät yleisemmän tematiikan heijastumina (Silvasti 2014, 44-45). Tämä oli erityisen olennaista siksi, että monissa haastatteluissa korostui henkilökohtainen muistelu. Tutkimusote oli kaikkineen tulkitseva, mikä korostaa tutkijan vastuuta ”tärkeimpänä tutkimusvälineenä” (Eskola & Suoranta 1998, 152).

Pyrin ennen kaikkea luomaan ymmärrystä maailmankauppaliikkeen ympärillä olleen laajemman järjestelmän, kehitysmalliikkeen ekosysteemin, roolista sekä mahdollisuusrakenteesta laajemminkin. Kysymys siis kuuluu, miten laajempi liikkeen kokonaisuus ja erilaiset taustalla vaikuttavat resurssit mahdollistavat toimintaa, ja kääntäen

miten näiden resurssien heikkeneminen vaikutti maailmankauppojen toimintaan. Analyysin tekeminen edellytti haastattelupuheen kategorisointia ja analysointia taustakirjallisuutta vasten, sekä yksittäisten kommenttien yhdistelemistä ja abstrahointia. Mahdollisuusrakenteen käsite toimi analyysissä teoreettisena analyysikehikkona ja kokoavana käsitteenä, johon yksittäiset havainnot kytkeytyivät. Tulkitsin haastattelupuhetta ymmärryksen kasvattamiseksi siitä, minkälaisia resurssija toimijoilla oli käytettävissään, miten ne vaikuttivat, ja miten ne ovat muuttuneet. Kategorisoin näitä resurssija kehitysmaaliikkeen ekosysteemin resurssiksi ja tämän ulkopuoliseksi resurssiksi. Lisäksi pyrin tunnistamaan haastatteluista kuvauksia maailmankauppojen ja laajemman kehitysmaaliikkeen välisestä dynamiikasta.

Jäsenän seuraavaksi analyysin tuloksia. Etenen mahdollisuusrakenteen esittelystä mahdollisuusrakenteen muutoksiin, minkä jälkeen käsittelen maailmankauppojen toimintatilan kaventumista näiden muutosten myötä ja kaupallisemman solidaarisuustoiminnan esiinnousua tässä kontekstissa. Käytän analyysin joukossa haastattelusitaatteja, mutta lähinnä lyhyinä havainnollistuksina, eli tulosten kuvauksen esitys perustuu pääosin omaan selitykseeni. Artikkelin lopussa teen synteesiä analyysin tuloksista maailmankauppojen toiminnan erilaisten jatkuvuuksien mahdollisuuden näkökulmasta..

Kehitysmaaliikkeen ekosysteemin ja liikkeen ulkopuoliset resurssit

Kehitysmaaliikkeen ekosysteemin kaltaisessa kokonaisuudessa yksittäiset toimijat pystyvät hyötymään laajemman liikkeen tuottamista ja käyttöönsä saamista resurssista, minkä lisäksi maailmankauppahdistykset hyötyivät toistensa olemassaolosta. Kehitysmaaliike voidaan nähdä eräänlaisena liikkeiden kokonaisuutena, jonka synnyssä yhdistyivät herääminen maailman köy-

hyysongelmaan ja yleiset solidaarisuuskysymykset. Tällaisen liikkeen eri osat ja toimijat tukevat toisiaan ja tuottavat erilaisia taloudellisia, tiedollisia ja organisatorisia resurssija. Liike myös kamppailee julkisista resurssista, oppii hyödyntämään niitä ja myös neuvottelemaan niitä käyttöönsä. Liikkeen ekosysteemin roolin ja laajemman mahdollisuusrakenteen hahmottaminen vaatii kuitenkin aktiivista tulkintaa, koska toimijoiden arkinen kokemus ei lainkaan välttämättä ole laajassa liikkeessä toimiminen, vaan pikemmin itseriittoinen vastuunkantaminen. Yhden haastateltavan sanoin: ”kyllähän sen ymmärtää, että jos aika menee kehitysmaakauppahdistyksen pyörittämiseen, niin toki se arjessa tuntuu, että on oma itseriittoinen yhdistyksensä”.

Kehitysmaaliikkeen kaltaisella kokonaisuudella on aina joitakin yhteisiä tavoitteita, yhteisiä symboleita ja instituutioita, ja jonkinlainen yhteinen (vasta)identiteetti (kehitysmaaliikkeestä Suomessa ks. Hakkarainen & Onali 2005). *Symboleja* edusti erityisesti Estelle-laiva. Estelle oli purjealus, jota kunnostettiin talkootyönä 1980-luvun puolivälistä alkaen tuulivoimalla toimivaksi reilun kaupan laivaksi. Laiva kävi kerran Angolassa ja kierteli paljon Suomen rannikoilla tiedotustehtävissä. Estelleen viitataan useissa haastatteluissa inspiraationa. ”Se Estellen idea sellaisena, miten mieletön idea se on ollut, niin ymmärrän sen kiehtovuuden miten se on kantanut niin pitkään vaikka se on ollut niin hullua.” Inspiroiva symboli on voinut osaltaan motivoida toimijoita ja houkutella uusia mukaan tuottamalla innostavaa narratiivia liikkeestä, vaikei sillä olisi suoraa merkitystä maailmankauppojen arkisen toiminnan kannalta. *Identiteettiä* on edustanut, kaikkien kansalaisliikkeiden tapaan, kokemus yhteisestä missiosta, sekä liikkeen tuottamat sosiaaliset verkostot.

Instituutioita kehitysmaaliikkeen tapauksessa edusti ennen kaikkea vuonna 1985 perustettu Kehitysyhteistyön palvelukeskus, myöhemmin

Kepa (Salonen & Rekola 2005). Kepan järjestämät tapahtumat toivat järjestöille muuten vaikeasti saatavaa näkyvyyttä. Lisäksi Kepa tarjosi järjestöille neuvontaa ja monenlaisia organisatorisia ja tiedollisia resursseja: esimerkiksi Kepan julkaisuja pidettiin maailmankauppojen toiminnassa ja maailmantalouden kysymysten itseopiskelussa hyvin tärkeinä. Myös Maailmankauppojen liitto kattojärjestönä oli yksittäisten kauppojen toimijoille tärkeä. Liitto toimi vapaaehtoisvoimin ja monessa haastattelussa tuskailtiin, miten paljon enemmän se pystyisi tukemaan yksittäisiä maailmankauppoja, jos sillä olisi edes yksi palkattu työntekijä. Kuitenkin liitto pystyi esimerkiksi tukemaan järjestäjäpaikkakunnilla merkittäviä Reilun kaupan markkinoita ja koordinoimaan Maailmankauppalehden toimittamista.

Maailmankauppalehti nousi haastatteluissa esille erityisen tärkeänä tietolähteenä. ”Tiedottavan” lehden katsottiin tarjonneen median katveeseen jäävää sisältöä. Jotkut järjestöt olivat koonneet lehden jutuista leikekansion myynnin yhteydessä tapahtuvaan tiedottamiseen, opiskeluun ja uusien jäsenten perehdyttämiseen. Maailmankauppalehti toimi myös jäsenhankinnan ja jäsenpalvelun resurssina. ”Se oli sellainen konkreettinen minkä saattoi antaa. Sen [lehden lakkauttamisen] jälkeen on tullut yksi ainoa jäsen, ja se on tuntunut ilkeältä, että ei ole mitään tarjota kun vaan pyytää että maksat jäsenmaksun.” Lehden tekeminen myös yhdisti ihmisiä. ”Siinä oli aika iso porukka tekemässä, 10 henkeä eri paikkakunnilta, niin se jo itsessään osallisti se lehden tekeminen, että oli joku tällainen säännöllinen toimintamuoto, jossa ihmiset pystyi kontribuoimaan ja olemaan kosketuksissa näihin aihepiireihin.”

Maailmankauppojen päivittäisen toiminnan kannalta tärkein osa liikkeen ekosysteemiä olivat tukut, joiden kautta tavaraa tilataan. Suomessa muutamit maailmankaupat toimivat tukkuina ja toiset tilasivat tavaraa niiltä. Tukut paitsi mah-

dollistivat muiden kauppojen toiminnan, myös tuottivat näille toisille kaupoille tietoa tuottajista tavaroiden takana. Monissa kommentteissa tukkuja suorastaan ylistettiin, ne ”palvelivat kuin joulupukki”. Tukkujen pyörittäjät olivat tyypillisesti liikkeen aktiivisimpia toimijoita, jotka myös auttoivat uusia kauppojen perustajia alkuun. Luottamuksen ja ”palvelun” kääntöpuoli on tiedon epäsymmetria: monet haastateltavat kuvasivat, etteivät juuri itse tunteneet tuottajien olosuhteita, koska toiminnassa nojattiin vahvasti tukkujen kautta tulevaan tietoon.

Liikkeen ekosysteemi ei kuitenkaan merkitse yksisuuntaista resurssien hyödyntämistä, vaan yksittäiset toimijat myös tuottavat laajemmalle liikkeelle resursseja. Konkreettisimmillaan tämä tarkoitti rahallista tukea: monet maailmankauppapayhdistykset rahoittivat toisten maailmankauppojen tai muiden järjestöjen projekteja. Eräänlaisina vaihtoehtoisina tiloina monet maailmankaupat toimivat myös muunlaisen toiminnan alustoina. Yhden maailmankaupan toimija muis- telee:

Ruokapiiri pyöri siinä ohella, ne oli kytköksissä alussa toisiinsa [...] Ja meillähän oli silloin kirpputori [...] siellä oli yläkerrassa sellainen puoli- lämmin tila, jonne oli haalittu, oliko siellä jotain kuolinpesiä ja ihmiset lahjoitti sinne tavaraa. Se kirppismyynti oli semmoinen pieni lisä sitten.

Lisäksi maailmankaupat ovat toimineet monien järjestöjen kokoontumis- ja tiedotuspaikkana. Joissakin kaupungeissa tähän liittyi jännitteitä, ja yksittäiset maailmankaupat ovat myös tehneet valinnan poistaa tiloistaan muiden järjestöjen ”lippaat ja lappuset”.

Maailmankaupoilla on muutenkin ollut ”sisäänheittäjärooli” paitsi kehitysmaaliikkeessä, myös laajemmin ymmärretyssä vaihtoehtoliikkehinnässä. Haastateltavat suhtautuivat tähän hyvin

vaihtelevin tavoin. Yksi haastateltava kuvasi positiivisessa mielessä Maailmankauppoja ”paikkoina, mistä edetä muuhun järjestötoimintaan”, koska kaupalle oli helppoa ja luontevaa tulla. Toiset taas kuvasivat samaa ilmiötä hyvin kuorimittavaksi:

Vapaaehtoisten perehdyttäminen välillä uuvutti kaikkia. Kaupalle jääneitä ei sitten kuitenkaan ollut [...] joskus mieltä sitä, että kun työtä on muutenkin kädet täynnä, kannattaako hirveästi markkinoida, että tulkaa tänne, me opetetaan teidät pitämään kauppa.

Liikkeillä on aina myös kyky hyödyntää joitakin ulkopuolisia resursseja. Maailmankauppojen tapauksessa tällaisia resursseja edustivat erityisesti ulkoministeriön tuet. Globaalikysymysten parissa toimivien järjestöjen julkinen tuki olikin pitkään kasvusuunnassa. Erityisesti Maailmakauppalehden julkaisemisen mahdollistanut tiedotustuki on ollut maailmankaupoille tärkeä. Osa yhdistyksistä on pyörittänyt myös kehitysyhteistyöhankkeita, vaikkei se maailmankauppojen toimintaideaan suoranaisesti kuulunutkaan. Toisaalta ministeriön resurssien hyödyntäminen edellyttää tukimuotojen tuntemusta ja tukien hakuun tarvittavaa osaamista, mikä on itsessään eräänlainen resurssi liikkeen sisällä ja osa kattojärjestöltä saatavaa tukea.

Maailmankaupat pystyivät myös hyödyntämään monia hyvinvointivaltion elementtejä, joita ei ole spesifisti tarkoitettu maailmankauppojen tyyppiiseen toimintaan. Tällaiset ulkopuoliset resurssit tavallaan vakiintuvat liikkeen käytössä oleviksi resursseiksi, kun niiden käyttöön saamiseen syntyy osaamista. Erityisesti työllistämistuki auttoi saamaan kaupalle vapaaehtoisia säännöllisemmin paikalla olevia myyjiä. Varsinaisen tukityöllistämisen lisäksi vastaavalla tavalla hyödyksi olivat kesätyösetelit, työharjoittelun eri muodot ja osatyökykyisten työllistämistuki.

Viimeisenä vuonna oli kaksikin, jotka teki työharjoittelua. Yksi mielenterveyskuntoutuja, joka koki että neljä tuntia hän jaksaa tehdä [...] ja sitten oli paljon koululaisiakin, jotka oli TET-harjoittelussa.

Kaupasta tuli näin puolivirallisesti tunnustettu työelämän kokeilemisen paikka.

Jotkut yhdistykset ovat myös hyötynet kaupunkien halvalla tai ilmaiseksi tarjoamista toimintatiloista. Myös kirjastot ovat saattaneet olla avuliaita, esimerkiksi antamalla näyttelytiloja yhdistysten käyttöön. Näiden julkisten resurssien lisäksi myös paikallisuutta voi pitää eräänlaisena resurssina, joskin toki abstraktimpana. Vaikka maailmankaupat olivat pitkäikäisimpiä yliopistokaupungeissa, toimintamalli ulottui paljon pienempiinkin kaupunkiin. Paikallinen maailmankauppa tunnettiin, ja yhdistyksen talouden saattoi pelastaa vaikkapa paikallisen osuuspankin lahjatilaus tai kaupungin seurakunnan halu tilata kahvinsa paikalliselta maailmankaupalta. Myös paikalliset kauppiat ja erilaisten myyjäistapahtumien järjestäjät ovat saattaneet antaa paikallisen maailmakauppayhdistyksen tulla maksutta pitämään pöytää, kokematta näitä kilpailevaksi toiminnaksi.

Paljon liikkuvia tekijöitä: mahdollisuusrakenteen heikkeneminen

Liikkeen ekosysteemi siihen kietoutuvine julkisten resurssien hyödyntämismahdollisuuksineen on kuitenkin myös herkkä järjestelmä, jossa resurssien katoaminen yhdestä paikasta voi vaikeuttaa toimintoja runsaastikin. Erilaiset resurssit voivat myös kadota toisistaan riippumatta, mutta yhtä aikaa.

Kehityskaaliike alkoi hiipua ja myös muuttua 2000-luvun edetessä. Tämä merkitsi joidenkin pienten yhdistysten lakkaamista ja vapaaehto-

suuden vähenemistä. Kattojärjestötasolla toiminnan painopisteet muuttuivat. Perinteisessä kehitysmaaliikkeessä korostuivat matalan kynnyksen kansalaistoiminta, kuten prosenttiliikkeeseen osallistuminen, varainkeruu kehityshankkeisiin ja ystävyyssurat. 2010-luvulla fokus siirtyi kohti ammattimaista suuriin rakenteisiin vaikuttamista. ”Vaihtoehtokulttuurin” itseidentifikaatio on kadonnut käytännössä kokonaan.

Muidenkin pitkäaikaisten yhteistyökumppaneiden toimintatyylin muutokset osana kansalaistoiminnan yleisempää muutosta heijastuivat maailmankauppojen toimintaedellytyksiin. Eräs toimija kuvasi joulumyyntiyhteistyön lakkaamista:

Sitten tapahtui kansalaisjärjestöille jotakin. Pelastakaa Lapset ilmoitti, että he eivät enää toimita keskusvarastosta tuotteita, tuotemyynti on lopetettu, sitä ei voi enää maakunnissa tehdä. Unicef ilmoitti että he ei enää, on koettu niin työlääksi se tuotteiden levittäminen näille alueellisille järjestöille. [...] varmaan se verkkokauppa alkoi tuntua ihmisille helpommalta ja siihen varmasti uskottiin, ainakin kansalaisjärjestöissä.

Resurssien väheneminen on tuottanut maailmankauppaliikkeessä vaikeuksien kierteen. Erityisesti tukkuina toimivat maailmankaupat mahdollistivat toimintaa muille, mutta kääntäen niiden toiminta oli näistä muista maailmankaupoista riippuvaista. Maailmankauppojen vähenetyessä ne joutuivat supistamaan toimintaansa tai lopettamaan. ”Maahantuonti loppui siihen kun kauppa loppui, ja ne tukkuasiakkaat loppui siitä ympäriltä, ei löytynyt niitä uusia tukkuasiakkaita niin helposti.” Suomalaisen tukkutoiminnan hiipussa olemassa olevien kauppojen tilaukset painottuivat keskieuropalaisiin tukkuihin, mikä taas merkitsi heikompaa tietoa tuottajien olosuhteista. Kyky välittää tietoa tuottajien olosuhteista on tärkeää koko toimintamallin näkökulmasta.

Tukkuina toimineiden maailmankauppayhdistysten tilanne vaikeutui useissa tapauksissa äkillisesti. Tukkuja on ylläpitänyt maantieteellisesti varsin kattava maailmankauppojen verkosto, ja sen muutokset ovat kääntäen vaikuttaneet tukkujen toimintamahdollisuuksiin. Aluerakenteen keskittyessä ja erityisesti pienten paikkakuntien oppilaitosten lakkautusten myötä pienempien kaupunkien kauppvoja on jouduttu lopettamaan, eikä toiminta suuremmissa kaupungeissa ole kasvanut niin, että se olisi voinut korvata menetyksen kokonaan. Myös tukkujen muut yhteistyökuviot ovat voineet muuttua äkillisesti vaihtoehdoisen kaupankäynnin hiipussa tai ammattimaistuesssa. Erään keskeisen tukun toimijan haastattelussa mainitaan Ruohonjuuri, joka on ollut vaihtoehdoisesti identifioituva, mutta yritysmuotoinen toimija. Vaihtoehtoidentifikaation tuottama lojaliteetti on kadonnut toiminta-ajatuksen muuttuessa, ja Ruohonjuuri päätti äkillisesti lopettaa tilaukset maailmankauppatukuilt ja keskittyä suuremman volyymin logistiikkaan. Tämä on ollut kova isku.

Myös valtiovallan lähestymistapa järjestöihin on muuttunut. Järjestötoiminnan julkinen rahoitus on kytketty tiukemmin julkisen sektorin strategiisiin tavoitteisiin (Ruuskanen, Jousilahti & Faehnele 2020). Tämä on luonut ongelmia vapaan kansalaisyhteiskunnan toimijoille, jotka ovat tulleet suorasti tai epäsuorasti riippuvaisiksi julkisista tuista. Myös ulkoministeriön painopisteet ovat muuttuneet moniäänisen kansalaisyhteiskunnan tukemisesta suuriin hankkeisiin ja dokumentoitavissa olevaan vaikuttavuuteen. Vuosituhannen alun järjestörahoitus mahdollisti vielä maailmankaupoille julkisten rahoituskanavien hyödyntämisen, mutta tämän päivän todellisuus palvelee suurempia, ammattimaisempia ja projektinhallinnan kielen paremmin hallitsemia järjestöjä. Erään toimijan sanoin ”maailmankauppa ei ole sopinut käsityksiin kunnollisesta ja järjestäytyneestä kansalaisyhteiskunnasta”. Rahoituksen kriteerien muuttumisen lisäksi pienille toimijoil-

le tärkeitä tutkimuotoja on lakkautettu kokonaan. Vuoden 2015 kansalaisjärjestöjen tiedotustukien leikkaukset tarkoittivat käytännössä Maailmankauppalehden lakkauttamista.

Myös hyvinvointivaltion toiminnot ovat maailmankauppojen näkökulmasta kiristyneet. 2010-luvun puolivälissä osa TE-toimistoista alkoi soveltaa tiukempia kriteerejä tukityöllistämiseen, mikä merkitsi maailmankaupoille legitimiin kokeilutyöllistäjän aseman katoamista. Tukityöllistämisyjärjestelmän muutokset olivat monelle kaupalle kuolinisku. Tämä mainittiin lähes jokaisessa haastattelussa. ”En tiedä miten se muualla meni, mutta meillä näkyi kyllä ihan se että palkkatuki loppui [...] Ja se oli sellainen viimeinen niitti.” Maailmankauppojen aktiivit joutuivat käyttämään viranomaistulkintaan vaikuttamiseen runsaasti voimavaroja, kun viranomaisilla oli hankaluuksia määritellä, miten julki-ilmeeltään kaupallinen kansalaistoiminta tulisi kategorisoida. Lisäksi kaupunkien orientaatio muuttui useissa tapauksissa, minkä myötä maailmankauppojen toiminta alettiin nähdä markkinatoimintaan rinnastettavana eikä niinkään aatteellisena toimintana. Tämä vaikutti esimerkiksi toimintatilojen saamisen ehtoihin.

Pienehköjen tukien ja toimintaan suoranaisesti liittymättömien viranomaistulkintojen heilunnan merkitys osoittaa mahdollisuusrakenteen herkkyyden. Tiedotustuen lakkauttamisessa oli Maailmankauppojen liiton kohdalla kyse periaatteessa pienestä summasta, mutta toiminnan kannalta Maailmankauppalehden menetys koettiin suurena. Lehden lakkaamisen katsottiin ratkaisevasti heikentäneen aktiivien mahdollisuutta saada tietoa ihmisten elämästä tuotteiden takana, jäsenrekrytointia ja tiedottamista. Tukityöllistämisen kriteereissä taas palattiin aikaisempaan tulkintaan hyvinkin pian, mutta monelle maailmankaupalle se oli liian myöhään: kauppa oli ehditty lopettaa, eikä sen ylösajo ollut enää mahdollista tai ainakaan helppoa.

Kansalaistoiminnan muutos

Maailmankauppajärjestöjen toimintaa varjosti pitkään toimijoiden väheneminen. Jo 1990-luvun puolella vapaaehtoisten vähyys aiheutti maailmankauppatoimijoille stressiä (Poikolainen 1997, 106-107), ja lopulta toiminta kävi mahdottomaksi tai ylikuormittavaksi. Vaikka kehityskulku kesti pitkään, monien haastateltavien mukaan sitä pystyttiin myös sietämään pitkään. Toimintaa ovat pitäneet yllä erittäin sitoutuneet toimijat, ja haastattelussa viitattiinkin esimerkiksi omien rahojen lainaamiseen yhdistyksille ja jatkuviin ilta- ja viikonloppuvuoroihin.

Vapaaehtoisuuden vahvistuminen tai heikentyminen, aivan kuten myynnin ja tukkujen dynamiikkakin, näyttää ainakin osittain itseään vahvistavalta. 1990-luvulla vapaaehtoisuutta maailmankaupoilla pro gradu -työssään analysoinut Mari Poikolainen (1997, 101-102) totesi vapaaehtoisten useimmiten ”ajautuvan” vapaaehtoisuuteen, sosiaalisten tekijöiden ollessa merkittäviä. Kasvavan kansalaisliikkeen imussa toiminta synnyttää lisää toimintaa, ja vastaavalla tavalla supistuva toiminta ajautuu herkästi negatiiviseen kierteeseen. Toisaalta aiemmin suuremmassa mittakaavassa tapahtunut toiminta merkitsee myös jonkinlaisen toimijareservin olemassaoloa, eli on varsin paljon ihmisiä, joille maailmankauppojen toimintamalli on tuttu ja jotka sympatisoivat liikettä.

Vapaaehtoisuuden kasautuminen yksittäisille toimijoille ja kyvyttömyys aktivoida ”toimijareserviä” viittaavat liikealtojen käsittein jonkinlaiseen pitkittyneeseen latenssivaiheeseen, jonka hyväksyminen monen kaupan kohdalla lopulliseksi hiipumiseksi kesti aikansa. Mutta kyse ei ole vain yksittäisen liikkeen syklistydestä, vaan maailmankauppojen toimijoiden kuvaamat toiminnan haasteet seurasivat tutkimuskirjallisuuden havaintoja kansalaistoiminnan yleisistä

muutoksista. Kansalaistoiminnan tutkimuksessa on pantu yleisesti merkille vapaaehtoistojen löytämisen vaikeutuneen monissa järjestöissä (Peltosalmi ym. 2018). Vapaaehtoisista myös kilpailullaan entistä enemmän. Siinä missä maailmankaupat olivat pitkään kansalaistoiminnan keskipisteitä erityisesti pienemmissä kaupungeissa, 2000-luvulle tultaessa järjestöjen määrän kasvu muutti tilanteen nopeasti.

Haastateltavat antoivat runsaasti erilaisia selityksiä sille, miksi maailmankauppahdistykset eivät ole vetäneet toimijoita entiseen tapaan. Vaikka joukossa on myös yksittäisiä itsekriittisiä ajatuksia, suurin osa selityksistä liittyy kansalaistoiminnan yleisiin muutoksiin. Ensinnäkin kansalaistoiminnan arvioitiin muuttuneen ihmisille vieraammaksi.

Vaikka Suomesta on sanottu että järjestöjen luvattu maa, niin tänä päivänä kaikki tuntuu olevan laskusuunnassa. Että vanhat tekee kyllä mutta on hirveän vaikea löytää uusia ihmisiä, jotka sitoutuisi.

Joissain kommentteissa viitattiin siihen, että vapaaehtoisten rekrytointia kannattaisi suosiolla kohdistaa eläkeläisiin, mutta toisaalta monessa yhdistyksessä toiminta on loppunut nimenomaan väen ikääntymiseen.

Toiseksi kansalaistoiminnan nähtiin muuttuneen suorittavammaksi tai "CV-vetoisemmaksi", ja elämänrytmin ylipäänsä kiireisemmäksi ja kilpailullisemmaksi. Tämä näkyy sitoutumisen vähenemisenä.

Voivat tulla sanomaan, että nyt taas muistin miten tärkeää tämä on, miettii omaa kulutusta. Mutta sitten jos sanoo että haluttaisiin kovasti mukaan toimintaan, niin siinä tulee se, että ei huvita sitoutua, voin jossain tapahtumassa tulla tekemään, mutta ei huvita sitoutua.

Vastuuta kantavat toimijat kokevat entistä enemmän tarvetta "paketoita aktivismia", tarkoittaen hyvin tarkkarajaisten ja kertaluontoisten "projektien" miettimistä valmiiksi vapaaehtoistoimijoille.

Sitoutumista ja muodollista organisoitumista välttelevää, nopeisiin kampanjoihin perustuva vaikuttamistyylillä on kutsuttu esimerkiksi "kevytaktivismiksi" (Stranius 2009) ja sille tyypillistä toimintakenttää "neljänneksi sektoriksi" (Mäenpää & Faehnle 2020). Tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota myös kansalaistoiminnan voimistuvaan "performatiiviseen, elämykselliseen ja julkisuushakuiseseen" luonteeseen (Harju 2010, 168-169). Maailmankauppojen toimintamalli on varsin vastakohtainen projektimuotoiselle ja julkisuushakuiselle aktivismille. Se edellyttää pitkää sitoutumista ja paljon näkymätöntä toimintaa. Yksi haastateltava kuvasi toiminnan luonnetta karrikoiden: "pitäisi lähteä siihen sihteeriksi ja olla seuraavat kymmenen vuotta".

Toisaalta maailmankauppojen vapaaehtoistojat ovat usein asettaneet itselleen valtavan kovia tavoitteita. Erään toimijan sanoin:

on haluttu tehdä kaikkea - on haluttu tiedottaa ja on haluttu kouluttaa, toimia esimerkkinä ja tehdä mahdollisimman ammattimaisesti sitä kauppaa. Ja tuottajat kyselevät että näin pienen tilauksenko te teette vain.

Lisäksi maailmankauppojen pyörittämisessä tarvitaan valtavasti tietoa, mikä itsessään vaatii sitoutumista ja pitkäjänteisyyttä. Toinen pitkäaikainen aktiivi kuvasi asiaa:

pitäisi tietää taloudesta, pitäisi tietää politiikasta, pitäisi tietää maantieteestä, biologiasta, kulttuurista, uskonnosta [...] eikä mulla ainakaan ole niin paljon tietoa vielä.

Kaupankäynnin eettisten vaatimuksien ja ennen kaikkea läpinäkyvyysvaatimusten lisääntyminen kasvattaa näitä osaamispaineita entisestään. Ei ole lainkaan selvää, voidaanko tällaisiin tavoitteisiin ja vaatimuksiin ylipäänsä vastata vapaaehtoistoimintaan perustuvalla toimintamallilla.

Mahdollisuusrakenteen jälkeen

Yllä käsittelemäni kehityskulut osoittavat, miten perusteellisesti maailmankauppojen toimintaa kannatellut mahdollisuusrakenne muuttui 2000-luvun alusta lähtien. Vaikeaksi muutoksen teki erityisesti monien erillisten muutosten päällekkäisyys: valtiovallan ja järjestöjen suhteen lisäksi koko kehitysmaaliikkeen itseymmärrys, samoin kuin kansalaistoimijuuden kulttuuri, ovat kokeneet nopeita muutoksia. Useissa haastatteluissa näihin nopeisiin muutoksiin viitattiin epäonnistumisena: ”Yksikään yhdistys, kauppa, ei osannut reagoida missä mennään.” Ajatuksen mukaan yhdistysten olisi siis pitänyt kysyä itseltään, miten ne voisivat parhaiten reagoida muuttuvaan mahdollisuusrakenteeseen ja tämän muutoksen aiheuttamaan resurssien mobilisoinnin dynamiikan nyrjähtämiseen negatiiviseen kierteeseen. Pelkästään sisäisiä toimintatapoja muuttamalla voi olla erittäin vaikeaa reagoida näin perustaviin ulkoisen mahdollisuusrakenteen muutoksiin.

Kivijalkamyymälöiden sulkeutumisen jälkeen eri yhdistysten parissa on luonnollisesti ollut erilaisia ajatuksia tulevaisuudesta. Monet yhdistykset ovat päättäneet, että ”tämä oli tässä”. Toisaalta monet ovat halunneet myös jatkaa toimintaa kaupan loppumisen jälkeen. Nämä yhdistykset ovat kehittäneet uusia toimintaideoita, ainakin ajatuksen tasolla: verkkokauppaa, tapahtumamyyntiä, ruokapiirin tyyppistä tilausrinkiä, tilaisuuksia, hanketoimintaa tuottajien tukemiseksi, ja niin edespäin. Muodon etsiminen vaikuttaa kuitenkin yllättävänkin hankalalta, kun toiminta kaupan jäl-

keen ei tunnu samalla tapaa ”luontevalta”. Voi olla, ettei maailmankauppatoiminnan jatkumiseen riitä uusien myyntimuotojen ja -kanavien etsiminen, koska kansalaistoiminnan kulttuuri ja toimintatila on muuttunut. Lisäksi kaupan lakkauttaminen on ollut vaikea päätös, minkä jälkeen kaikilla on ollut tarve vähän ”vetää henkeä”, mutta toiminnan katkos on etäännyttänyt olemassa olevia toimijoita entisestään.

Suurelle osalle yhdistyksiä kaupan lakkauttamisen voi olla reaktiota pieniinkin äkillisiin mahdollisuusrakenteen muutoksiin, mutta vallitsevassa tilanteessa toiminnan uudelleen käynnistäminen vaikuttaa hyvin vaikealta. Osassa yhdistyksistä toimintaa voi vetää yksittäinen hyvin aktiivinen ihminen, joka tiedostaa olevansa toiminnassa varsin yksin, mutta kuitenkin pystyy ylläpitämään toimivaa yhdistystä, kuten eräs haastateltava asiaa kuvaa:

Tässä on viisi henkilöä, jotka sitten ovat hyvin tunnaisesti mukana. Tulevat kyllä sitten aina jos meillä on tapahtuma, apuun, mutta sitten käytännössä mä aika itsenäisesti pyörittelen.

Kaupan lakkauttamisen jälkeen on entistä vaikeampi saada positiivista kierrettä aikaiseksi suhteessa vapaaehtoisuuteen. Vasta kauppatilan menettämisen jälkeen tuon tilan rooli vapaaehtoisuuden ylläpitämisessä on tullut kunnolla esiin. Vapaaehtoiset ylläpitävät kauppaa, mutta kauppa myös tuottaa vapaaehtoisia.

Mä näen että meillä ei ole tarjolla mitään niille vapaaehtoisille, mihin me niitä kutsuttaisiin? Yhdistyksen syyskokoukseen, kevätkokoukseen, mikä on just se irvikuva siitä vapaaehtoistoiminnasta että ne istuu siellä vuosikokouksessa missä ne valitaan hallitukseen, missä ne ei sitten tee mitään.

Negatiivinen kierre koskee koko liikkeen ekosysteemiä. Esimerkiksi kattojärjestöt alkavat virittyä entistä enemmän ammattimaisen kansalaistoiminta-

minnan mallin mukaisesti, kun vapaaehtoistoiminta vähenee – ja siksi myös halukkaiden vapaaehtoisten on vaikeampi löytää tukea kattojärjestöltä. Samoin kun tukut lopettavat toimintansa, niiden tarjoama välttämätön tuki toiminnassa katoaa.

Toisaalta maailmankauppojen ”uudelleen keksimisen” vaikeudeksi koettiin, että toiminta oli keskittynyt aiempina vuosina niin voimakkaasti kaupan pitämiseen. Kauppatoiminta on ollut konkreettista ja vallitsevien rakenteiden mahdollistamaa. Useiden yhdistyksen alkuaikoina kauppojen ympärillä oli ollut esimerkiksi ruokapiirejä, opintopiirejä ja kulttuuritoimintaa. Monet haastateltavat suhtautuivat niiden vähenemiseen jopa kiusaantuneesti.

Mutta ei meillä ollut sellaista kouluttautumista, 90-luvulla oli ollut mutta loppuvaiheessa ei niinkään, ehkä sitäkin voi pitää sellaisena aatteellisen palon rappiona [...] Tarkoitushan oli, että me valitetaan maailman epäkohdista, kehitysmaiden aseman epäkohdista, tällöisestä. Mutta se nyt sitten jäi.

Toiminnan keskittyessä yksinomaan kaupan pitämiseen merkitsee kaupan loppuminen kaiken toiminnan loppumista. Yksi mahdollisuus olisi siis ollut toiminnan laajentaminen ajoissa yleisemmäksi solidaarisuustoiminnaksi, jolloin kaupankäynnin rakenteiden muutoksilla olisi vähemmän merkitystä. Tällöin vapaaehtoistoiminnalla olisi muotoja, jotka olisivat vähemmän riippuvaisia yhdestä toimintamallista.

Toisaalta osa toimijoista on selvästi halunnut nähdä toiminnan ammattimaistuvan, jättäen vapaaehtoisille hyvin ”paketoituja” kevytaktivistin rooleja. Toiminnan ajatellaan voivan jatkua, kun se vaan organisoidaan paremmin. On kuitenkin epäselvää, löytyykö toiminnan ammattimaiseen puoleen resursseja ja pystyykö vapaaehtoisia

haalimaan paikalle aina tarpeen mukaan. Maailmankauppojen perinteisessä toimintamallissa on valinnut herkkä ja hauraskin tasapaino ammattimaisuuden ja vapaaehtoisuuden välillä. Kansalaistoimintaan motivoiva itse tekemisen eetos voi törmätä haluun luoda koordinoituja toimintatapoja laadun nimissä. Maailmankauppojen liiton edustaja kuvasi asiaa näin:

Liiton puolesta haastavaa on se, että kun tämä on kansalaisliike ja vapaaehtoisuuteen perustuva [...] ja paikalliset yhdistykset täysin määrittää, mikä on se toimintamuoto [...] niin liitolla on heikot mahdollisuudet vaikuttaa, tai siis määrätä, ketään tekemään tietyllä tavalla, vaikka sitä tietoa olisi.

Maailmankauppayhdistysten toimintaan on kuulunut, että vapaaehtoisista koostuva tilausryhmä valitsee myyntiin tilattavat tuotteet. Valinnat voivat olla hyvin erilaisia kuin mitä ammattimaisen markkinointiajattelun valossa tehtäisiin, mutta ryhmän toiminta on keskeinen motivaatiotekijä vapaaehtoisille.

Monet pitkän linjan aktiivit korostivatkin haastatteluisissa perinteisen toimintatyylin arvoa ja sen yhteisöllistä talkoohenkeä, ammattimaisuuden sijaan. Ammattimaistuminen luo paineita ja turhautumista vapaaehtoistoimijoille (ks. myös Stranius 2009), ja voi saada perinteiseen vapaaehtoisuuteen kuuluvan tee-se-itse -eetoksen vaikuttamaan pelkältä osaamattomuudelta. Toisaalta kotikutoisen näköistä toimintaa myös arvosteltiin, esimerkiksi viestinnän osalta.

Tänä päivänä on niin paljon, katsot jotain järjestöviestintää, on valtavasti laadukkaita kuvia ja kuvapankkeja [...] Ei sitä visuaalisesti huonolaatuista voi laittaa, ei tässä visuaalisessa tulvassa.

Rajanvedot ammattimaisuuden ja vapaaehtoisuuden välillä ovat kuitenkin myös sikäli joustava-

via, että monille aktiiveille vapaaehtoistoiminta maailmankaupalla on ollut ponnahduslauta ammattimaiseen järjestötoimintaan. Tässä mielessä maailmankaupat ovat toimineet kehitysmaaliikkeen ”sisäänheittäjinä” myös liikkeen toimintatyylin muuttuessa.

Vapaaehtoisuuden tuki vahvemmalla liiton koordinoimalla esiintyi haastatteluissa yhtenä mahdollisuutena:

Sitähän on ihan haaveiltukin välillä, tai että olisi edes keskusvarasto tai yksi iso toimija, joka sitten jakelisi kaupolle [...] se olisi voinut kantaakin pidemmälle, ja pienillä yhdistyksillä olisi ollut varaa miettiä missä muodossa tätä tehdään, miten pieni- tai suurimuotoisesti.

Maailmankauppojen kaltainen organisaatio vaatii vastuunkantajia. Voi olla, että vapaaehtoistoiminnan vähentyessä kauttaaltaan, on palkallinen työsuhte usein jatkuvuuden edellytys. Vapaaehtoisuuden ”paketointi” ei silti ole tällöinkään helppoa. Ammattimaisuuden ja vapaaehtoisuuden – mitä pidettiin laajasti toiminnan legitimitettinä ja autenttisuuden lähteenä – yhteen saattaminen säilyi haasteena. Toisaalta monenlaiset vaatimukset ja odotukset, erityisesti laadun varmistamiseen ja tuotantoketjujen läpinäkyvyyteen liittyen, ovat kiristyneet maailmankaupoista riippumatta.

Jotkut haastatelluista näkivät myös maailmankauppojen hengen jatkuvan täysin kaupallisissa toiminnoissa, jolloin kansalaistoimintaa ei enää tarvita. Suurta muutosta edustaa Reilun kaupan (FLO) merkki, joka toi ammattimaisemman kaupallisen solidaarisuuden Suomeen 2000-luvulla. Reilun kaupan merkin voidaan nähdä toteuttavan samanlaista vastuullisen kaupankäynnin missiota kuin maailmankaupat, mutta kansalaistoiminnan rooli on vähäinen. Jotkut haastatelluista kokivat sen jatkavan maailmankauppojen työtä:

kansalaistoimijat tekevät itsensä tarpeettomiksi. Monet maailmankauppojen aktiivit olivat myös osallistuneet aktiivisesti Reilun kaupan merkin lanseeraamiseen. Ajatus maailmankauppojen toiminnan jatkuvuudesta ei silti ole näkynyt Reilun kaupan edistämisyhdistyksen tiedotuksessa, jossa reilun kaupan kerrottiin alkaneen Suomessa merkin lanseerauksen myötä. Maailmankaupoilla on myös ollut vaikeuksia tehdä käsitteellistä eroa Reilun kaupan merkkiin ja siihen kytkeytyviin käytäntöihin. Maailmankaupat kutsuivat itseään ”reilun kaupan erikoisliikkeiksi”, ja käsitteen takia markettien reilun kaupan tuotteet saattoivat näyttää samalta jatkumolta, vaikka toiminnan tyylit ja myös myytävät tuotteet olivat erilaisia.

Reilu kauppa pystyi hyötymään muuttuvasta mahdollisuusrakenteesta, tai ainakin asettumaan ajan henkeen. Haastateltavat kuvasivat, miten Reilu kauppa loi Suomeen ammattimaisen ja visuaalisesti tyylikkään toiminnan mallin, ja pystyi esiintymään ”kunniallisena kansalaisjärjestönä”. Tämä sopi myös ulkoministeriön muuttuneeseen agendaan. ”Reilun kaupan edistämisyhdistys handlasi tiedottamisen ja sillä oli äärimmäisen selvät tavoitteet. Yksinkertaistetut, mutta erittäin mitattavissa olevat – maksimimyynti”. Ammattimaisena ja ulkoasultaan tyylikkäänä toimintana Reilu kauppa pakotti myös Maailmankaupat ottamaan entistä selvemmin kantaa ammattimaisuuteen, siinä missä aiemmin oli onnistuttu tasapainoilemaan ammattimaisuuden ja tee-se-itse -eetoksen välimaastossa. Ammattimaiset lähtökohdat koettiin vapaaehtoisuuteen tottuneiden maailmankaupan toimijoiden piirissä ylenkatsovaksikin:

Ne [Reilu kauppa] on ottaneet vahvasti alusta asti sellaisen aseman, että heillä on tietoa, jota he ovat valmiita jakamaan, ja kutsuivat maailmankaupalaisia myös koulutuksiin. Niin että se oli sieltä meilleepäin alusta asti, ei toisinpäin.

Reilu kauppa ei pyrkinyt myöskään kytkeytymään suoraan muuhun kehitysmaaliikkeeseen, eikä sillä luonnollisesti voinut myöskään olla maailmankauppojen kaltaista ”liikkeen sisäänheittäjän” roolia. Useissa haastatteluissa sen katsottiin tyypistävän globaalin solidaarisuuden kansalais-toiminnasta pelkiksi ostovalinnoiksi. ”Me ajateltiin niin, että maailman ongelmat ei ole niin yksinkertaisesti palautettavissa siihen, että ihmiset ostaisivat oikein, tarvitaan myös muuta.” Toisaalta myöhemmässä vaiheessa myös Reilun kaupan edistämisyhdistyksen suurempia resursseja on osattu ja haluttu myös käyttää. Jotkut haastateltavat kertoivat siirtyneensä lehden lakkauttamisen jälkeen käyttämään edelleen jatkuvassa yhdistystoiminnassa Reilun kaupan edistämisyhdistyksen materiaaleja.

Yhteenvedoa ja johtopäätöksiä

Olen yllä tulkinnut Suomen maailmankauppojen perinteisen toimintamuodon hiipumista. Analyysi perustui maailmankauppatoimijoiden haastatteluihin sekä sekundääriin aineistoon. Analysoin maailmankauppoja laajemman kehitysmaaliikkeen osina ja selvitin, minkälaisia resursseja ne ovat saaneet käyttöönsä tästä kokonaisuudesta ja muilta toimijoilta. Tämän jälkeen analysoin maailmankauppojen vaikeuksia ja kivijalkamyymälämallin loppumista siitä näkökulmasta, miten erilaiset resurssit katosivat liikkeeltä samaan aikaan, ja minkälaisia negatiivisia kierteitä nämä muutokset synnyttivät. Hyödynsin analyysissä liikeaallon ja resurssien mobilisoinnin teorioita ja erityisesti poliittisen mahdollisuusrakenteen käsitettä.

Mahdollisuusrakenteen keskiössä oli kehitysmaaliikkeen ekosysteemiksi kutsumani vuorovaikutteinen kokonaisuus, jossa maailmankauppojen kannalta keskeisiä toimijoita olivat kattojärjestöt, tukut, tapahtumat sekä soveltuvasti muut järjestöt. Mielenkiintoinen havaittava jännite liittyy siihen, että maailmankaupat toimivat osittain

laajemman liikkeen sisääntulopisteenä, ja tähän saatettiin suhtautua hyvinkin eri tavoin. Toisaalta ne saivat myös liikkeen sisältä käyttöönsä monenlaisia resursseja: tietoa, tilausten tekemisen tukea, organisoitumista, näkyvyyttä, ja niin edelleen. Liikkeen ekosysteemin ohella maailmankaupat pystyivät hyötymään joistakin julkisista resursseista (ministeriön tuet, työllistäminen, kaupunkien valmius antaa tiloja käyttöön) sekä asemasta paikallisena vaihtoehtotilana, juurtuneisuudesta tietyn kaupungin miljööseen.

Näiden resurssien hiipuminen tapahtui samanaikaisesti, vaikka monet taustalla vaikuttaneet asiat olivat täysin toisistaan riippumattomia. Esimerkiksi työllistämisen mahdollisuus (julkiset resurssit) vaikeutui samaan aikaan tapahtumien hiipumisen kanssa (kokoavat tapahtumat, kattojärjestöt) ja liikkeen yleisten resurssien vähenemisen kanssa (maailmakauppalehden lakkauttaneet leikkaukset). Lisäksi toiset järjestöt ovat usein vetäytyneet yhteistyöstä osana toimintatyylinsä muutosta, ja pitkäjänteinen kansalaistoiminta menettää toimijoita kautta linjan. Seurauksena on ollut noidankehä, jossa yhdistyvät vapaaehtoisten rekrytoinnin vaikeudet, säännöllisen kaupanpitämisen vaikeudet sekä suljettujen kauppojen ja tukkujen vaikeuksien toisiaan kiihdyttävät vaikutukset. Monet maailmankaupat siirtyivät tilaamaan keskieurooppalaisista tukuista, mikä taas on heikentänyt tiedonsaantia tuottajien olosuhteista ja kykyä kertoa tuottajien elämästä. Myös kansalaistoiminnan yleinen kulttuuri on muuttunut. Samaa aikaan näiden muutosten kanssa Reilun kaupan merkki söi maailmankauppojen toimintatilaa toimintatyylillä, joka sopi paremmin muuttuvaan mahdollisuusrakenteeseen mutta sivuutti kansalaistoiminnan aspektin. Kaikkien resurssien merkitystä, esimerkiksi lehden roolia tiedonlevityksessä internet-aikana, ei ole myöskään aina osattu tunnistaa. Liike ei ole pystynyt helposti korvaamaan menetettyjä resursseja tai etsimään uusia toimintamuotoja.

Mahdollisuusrakenteen käsite havainnollistaa, että toiminnan kasvu ja hiipuminen kansalaistoiminnassa voivat selittyä toiminnan organisoitumisesta riippumattomilla tekijöillä. Olen tässä artikkelissa korostanut kahta erityistä näkökulmaa täydentämään ja nyanssoimaan mahdollisuusrakenteen ideaa. Ensinnäkin muutokset voivat selittyä useiden pienten mahdollistavien tekijöiden yhtäaikaista mutta toisistaan riippumattomalla liikkaisuudella. Yhteiskunnallisten liikkeiden mahdollisuuksia analysoidessa on erityisesti tarpeen nähdä, miten hyvinkin pienet resurssit voivat muodostua liikkeelle kriittisen tärkeiksi. Esimerkiksi joissakin tilanteissa viranomaisten yksittäiset tulkinnat voivat olla ratkaisevia, kuten käy ilmi kaupunkien ja työvoimaviranomaisten tulkintojen muutosten roolista maailmankauppatoiminnan vaikeutumisessa. Toiseksi mahdollisuusrakenne ei ole ainoastaan poliittinen rakenne, vaan keskeinen mahdollistava tekijä voi olla liikkeen kokonaisuus, joka oppii tuottamaan ja hyödyntämään resursseja, ja jonka toimijat hyödyttävät toisiaan. Näitä näkökulmia voi soveltaa muussakin kansalaistoiminnan tutkimuksessa.

Maailemankauppojen esimerkki avaa myös näkymiä yleisemmän talousmuotoisen kansalaistoiminnan itseymmärrykseen ja tulevaisuuden valintoihin (vrt. Aho 2021; Eskelinen, Hirvilampi & Venäläinen 2020). Aiemmin vallinneen mahdollisuusrakenteen puitteissa kehitysmaaliikkeen ekosysteemi ja tietyt ulkopuoliset avainresurssit mahdollistivat toimintamallin, jossa yhdistyivät solidaarisuuseetos, vaihtoehtoinen kaupankäynti ja vapaaehtoisuuden kulttuuri. Mahdollisuusrakenteen muuttuessa on menetetty juuri tämänkaltainen muodostelma. Talousmuotoinen kansalaistoiminta jatkaa olemassaoloaan ja voi myös saada uusia muotoja. Tämä kuitenkin edellyttää uudenlaisia mahdollisuusrakenteita, joiden syntyminen ei ole itsestään selvää, ja/tai toiminnan sopeuttamista vallitsevaan mahdollisuusrakenteeseen.

Laajasti ymmärretty resurssien tarve säilyy, joten on kysyttävä, mistä niitä voi hankkia, kun mahdollisuusrakenne muuttuu. Miten resursseja voidaan hankkia ilman kokonaisuutta, liikkeen ekosysteemiä, jonka osaksi toiminta syntyi? Tai mitä toiminnan jatkuvuus tarkoittaa, kun joudutaan ainakin jossain määrin sopeutumaan muuttuneeseen mahdollisuusrakenteeseen? Maailmankauppojen tapauksessa voidaan kysyä esimerkiksi, pystyykö toiminta kytkeytymään uudenlaisiin lähellä oleviin toimijoihin, olivat nämä sitten eettisiä yrityksiä tai vapaaehtoisuuspohjaisia ruokapiirejä? Pystyvätkö toimijat hyödyntämään joitakin uusia julkisia tukimekanismeja luovalla tavalla?

On esimerkiksi mahdollista tulkita nousevat yhteisötaloudet (esim. kumppanuusmaatalous) maailmankauppojen kaltaisen toiminnan jatkuvuutena kansalaistoiminnan ja talouden yhdistämisen mielessä, mutta tällöin globaalin solidaarisuuden aspekti vaihtuu paikalliseen kestävyYTEEN. Toisaalta maailmankauppojen eetoksen voi nähdä jatkuvan erityisesti Reilussa kaupassa, mutta tällöin kansalaistoiminnan aspekti jää sivuun. Toisaalta myös toiminta globaalin solidaarisuuden hyväksi keskittyy entistä useammin vaikuttamaan rakenteisiin, ja jättää helposti vapaaehtoisille pelkän järjestöammattilaisten rahoittajan roolin. Valinnat riippuvat paljolti siitä, ajatellaanko maailmankauppaliikkeen merkitsevän yksinomaan kaupankäyntiä globaalin etelän pientuottajien kanssa, vai laajempaa solidaarisuustoimintaa. Olennaista on myös, mikä on kansalaistoiminnan tila: jos toiminta menettää osallisuuden ulottuvuuden, se on monessa mielessä eri toimintaa.

Kirjallisuus

- AHO, ANNUKKA. 2021. "Kestävän hyvinvoinnin mahdollisuuksia osuuskuntatyössä: Neljä pienosuuskuntaa eettisen päätöksenteon tiloina." *Alue ja Ympäristö* 50 (1), 70–88.
- ALAPURO, RISTO. 2005. "Associations and Contention in France and Finland: Constructing the Society and Describing the Society." *Scandinavian Political Studies* 28 (4), 337–99.

- BLEE, KATHLEEN. 2012. *Democracy in the Making: How Activist Groups Form*. OUP USA.
- BRINKMANN, SVEND. 2020 "Unstructured and Semistructured Interviewing". Teoksessa *The Oxford Handbook of Qualitative Research*, toim. Patricia Leavy. Oxford: Oxford University Press, 277–299.
- DELLA PORTA, DONATELLA. 2013. "Political Opportunity / Political Opportunity Structure". Teoksessa *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, toim. David A. Snow, Donatella della Porta, Bert Klandermans & Doug McAdam. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470674871.wbepm159>
- DOUGLAS, JACK. 1985. *Creative Interviewing*. Lontoo: Sage.
- EBBENG, MARIEKE. 2016. *Market Research of the European Fair Trade Handicraft Market*. Leeuwarden: VHL.
- EDWARDS, BOB & JOHN D. MCCARTHY. 2007. "Resources and Social Movement Mobilization". Teoksessa *Blackwell Companion to Social Movements* Snow, toim. David. A., Soule, Sarah. A. & Kriesi, Hanspete. Oxford: Blackwell, 116–153.
- ESKELINEN, TEPPO. 2015. "Velan ja vyönkiristyksen Irlanti. Tulkintoja protestien ja niiden puuttumisen syistä." *Kansalaisyhteiskunta* 6 (1), 124–148.
- ESKELINEN, TEPPO, JUHANA VENÄLÄINEN & TUULI HIRVILAMMI (TOIM.) 2020. *Enacting Community Economies Within a Welfare State*. MayFly.
- ESKELINEN, TEPPO & SANNA RYNNÄNEN. 2021. "Tilaa toiminnalle ja tilan toimijuus. Omaksi tehty tila kansalaistoiminnan mahdollistajana ja muovaajana." *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 22, 11–41.
- ESKELINEN, TEPPO. 2022. "Vaihtoehtoisten markkinoiden tilat ja poliittisen kuluttajuuden mahdollisuudet: kuluttajat maailmankauppojen toimijoiden silmin." *Poliittinen talous* 10. <https://doi.org/10.51810/pt.111127>
- ESKOLA, JARI & JUHA SUORANTA. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- GENDRON, CORINNE, VERONIQUE BISAILLON & ANA ISABEL OTERO RANCE. 2009. "The Institutionalization of Fair Trade: More than Just a Degraded Form of Social Action". *Journal of Business Ethics* 86, 63–79.
- GUEST, GREG, KATHLEEN MACQUEEN & EMILY E NAMEY. 2012. *Applied Thematic Analysis*. Lontoo: SAGE Publications
- HAKKARAINEN, OUTI & ANJA ONALI. 2005. *Suomi ja köyhdytetyt. Kehitysmalli vuosituhannen vaihteessa*. Jyväskylä: Like.
- HAKKARAINEN, OUTI, MIIA TOIKKA & THOMAS WALLGREN (TOIM.) 2003. *Dreams of Solidarity. Finnish Experiences and Reflections from 60 Years*. Helsinki: Kepa & Like.
- HARJU, AARO. 2010. *Puheenvuoro kansalaisyhteiskunnan tulevaisuudesta*. Helsinki: Sivistyслиitto kansalaisfoorumi SKAF ry.
- HELVA, MIKA. 1995. *Vaihtoehtoliikkeet. Mukavaa puuhastelua vai yhteiskunnallinen muutosvoima?* Pro gradu, sosiologian laitos, Turun yliopisto.
- HOLSTEIN, JAMES & JABER GUBRIUM. 1995. *The Active Interview*. Lontoo: Sage.
- HOWE, KENNETH. 2012. "Mixed Methods, Triangulation, and Causal Explanation". *Journal of Mixed Methods Research* 6 (2), 89–96.
- KAPUCU, NAIM. 2011. "Social Capital and Civic Engagement". *International Journal of Social Inquiry* 4 (1), 23–43.
- KAUNISMAA, PEKKA. 2000. "Yhdystyselämä ja sosiaalinen pääoma". Teoksessa *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*, toim. Kaj Ilmonen. Jyväskylä: Sopi, 119–143.
- KOOPMANS, RUUD. 1999. "Political. Opportunity. Structure. Some Splitting to Balance the Lumping". *Sociological Forum* 14 (1), 93–105.
- KORHONEN, HEIKKI. 2003. "Fair Trade 100". Teoksessa *Dreams of Solidarity. Finnish Experiences and Reflections from 60 Years*, toim. Outi Hakkarainen, Miia Toikka & Thomas Wallgren Helsinki: Kepa & Like.
- LAUKKARINEN, ANU. 2004. Tila, arvot ja toimijuus. *Maailmankaupan vapaaehtoisten moraalijohdattujen tuottaminen Jyväskylän Maailmakauppa Mangossa*. Pro gradu, historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- LAINEN, Eeva L. & MATIAS LAINE. 2009. "Finnish World Shops at a Crossroads in the Commercialized Fair Trade Market". *Sustainable Development* 17, 274–283.
- LEVIN-WALDMAN, OREN. 2013. "Income, Civic Participation and Achieving Greater Democracy". *The Journal of Socio-Economics* 43, 83–92.
- LICHTERMAN, PAUL & NINA ELIASOPH. 2014. "Civic action". *The American Journal of Sociology* 120 (3), 798–863.
- LINDHOLM, ARTO. 2004. "Globalisaatiokriittinen protestiaalto". Teoksessa *Kuokkavieraat ja radikaali kansalaistoiminta*. Muistio, toim. Tommi Hoikkala. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 56–64.
- LINTURI, HANNU, JENNI LINTURI & ANITA RUBIN. 2013. *E-Delfoi – metodievoluutiota verkossa. Delfoi-metodiartikkeli*. e-Delfoi.fi.
- LOW, WILL & EILEEN DAVENPORT. 2006. "Mainstreaming Fair Trade: Adoption, Assimilation, Appropriation". *Journal of Strategic Marketing* 14 (4), 315–327
- MARKUKSELA, ELINA. 2011. *Maailmankauppaliikkeen poliittiset tavoitteet: oikeudenmukaisuutta kulutusta poliittisella*. Pro gradu, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto
- MCADAM, DOUG, SIDNEY TARROW & CHARLES TILLY. 2001. *Dynamics of Contention*. New York: Cambridge University Press.

- MCCAMMON, HOLLY. 2013. "Discursive Opportunity Structure." Teoksessa *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, toim. David A. Snow, Donatella della Porta, Bert Klandermans & Doug McAdam. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470674871.wbespm159>
- MÄENPÄÄ, PASI & MAIJA FAEHNLE. 2020. *Neljäs sektori – kuinka kaupunkivaikuttaminen haastaa hallinnon, muuttaa markkinat ja laajentaa demokratiaa*. Tampere: Vastapaino.
- PELTOSALMI, JUHA, ANNE ERONEN, TAPIO LITMANEN, PIA LONDEN, ARI-MATTI NÄÄTÄNEN, PETRI RUUSKANEN & KIRSikka SELANDER. 2018. *Järjestöjen toimintaedellytykset. Järjestöbarometri 2018*. Helsinki: SOSTE.
- POIKOLAINEN, MARI. 1997. *Towards the cultural meaning of volunteering – application of a world view model in understanding volunteering in world shops*. Pro gradu, etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- RUUSKANEN, PETRI, JULIA JOUSILAHTI & MAIJA FAEHNLE. 2020. *Kansalaisyhteiskunnan autonomia haastettuna. Policy Brief*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan artikkelisarja 25/2020. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- SALONEN, KIRSI & JUHA REKOLA. 2005. *Kepa 20 vuotta. Historiikki – lyhyt oppimäärä*. Helsinki: Kepa.
- SILVASTI, TIINA. 2014. "Sisällönanalyysi". Teoksessa *Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*, toim. Ilmo Massa. Helsinki: Gaudeamus
- STRANIUS, LEO. 2009. "Epämuodollinen kansalaistoiminta – järjestötoiminnasta kevytaktivismiin". Teoksessa *Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen*, toim. Tomi Kankainen, Heli Pessala, Martti Siisiäinen, Leo Stranius, Hanna Wass & Niklas Wilhelmsson. Oikeusministeriön julkaisuja 2009:5. Helsinki: Oikeusministeriö.
- SUOMINEN, EIJA. 2000. *Vaihtoehtoisen maailmankaupan toteuttajat. Arvojen ja asenteiden heijastuminen kulutuskäyttäytymiseen lappeenrantalaisessa maailmankaupassa*. Pro-gradu, Sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopisto.
- TARROW, SIDNEY. 1998. *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- TUOMI, JOUNI & ANNELI SARAJÄRVI. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- VANHOOSE, KATHERINE & FEDERICO SAVINI. 2017. "The Social Capital of Urban Activism. Practices in London and Amsterdam." *City* 21 (3-4), 293–311–574.